

Armenzorg voor de achterblijvers

De invloed van de VOC op de sociale instellingen in Delft

Marinka Joosten
3841510
Bachelorscriptie geschiedenis
Dr. O.C. Gelderblom en Prof. Dr. J.P.B Jonker
Juni 2014
Aantal woorden: 9594

Inhoud

Inleiding	3
1 De sociale instellingen	6
<i>Armenzorg</i>	6
<i>Wezenzorg</i>	7
<i>Overige zorg</i>	8
<i>Het onderzoek</i>	8
2 Het Gereformeerde Weeshuis	10
3 De Kamer van Charitate	13
<i>Gewone bedeling</i>	13
Vrijdag	13
Zaterdag	15
<i>Bijzondere bedeling</i>	17
4 De werkelijke invloed op de sociale instellingen	21
<i>Inwoneraantal</i>	21
<i>Aantal VOC-vaarders uit Delft</i>	23
Conclusie	27
Bijlagen	29
A. Aantal mensen vertrokken met de schepen varende voor de Kamer Amsterdam, 1602-1620	29
B. Aantal mensen vertrokken met de schepen varende voor de Kamer Middelburg, 1602-1620	32
C. Aantal mensen vertrokken met de schepen varende voor de Kamer Enkhuizen, 1602-1620	33
D. Aantal mensen vertrokken met de schepen varende voor de Kamer Hoorn, 1602-1620	34
E. Aantal mensen vertrokken met de schepen varende voor de Kamer Hoorn, 1602-1620	35
Bibliografie	36

Inleiding

In het jaar 1614 kwam Maertgen Tomasdochter in aanmerking voor de bijzondere bedeling van de Kamer van Charitate te Delft. Haar man, Jan Janszoon, was naar Oost-Indië vertrokken en liet haar achter met drie kleine kinderen. Er werd besloten dat zij per week bediend zou worden met 15 stuivers.¹

Maertgen Tomasdochter is één van de vele mensen die in het begin van de zeventiende eeuw extra hulp kregen om het hoofd boven water te houden. De zeventiende eeuw was een tijd van economische voorspoed, maar dit gold niet voor iedereen. Toch heeft de gewone bevolking van het zeventiende eeuwse Nederland ook geprofiteerd. Hierbij kan gedacht worden aan de Verenigde Oostindische Compagnie (VOC) die in 1602 werd opgericht. Deze maatschappij voer naar Azië om daar handel te drijven. De VOC had hiervoor veel mensen nodig; vooral aan scheepslui was altijd behoefte. Hierdoor gingen dan ook veel mannen bij de VOC werken. Naast het feit dat er altijd werk was, kregen de mannen kost en inwoning, en bestond er de mogelijkheid om goederen uit Azië mee te nemen en deze buiten de compagnie om te verkopen. Hierdoor kon het salaris op een relatief gemakkelijke manier worden aangevuld. Toch was werken voor de VOC niet in alle opzichten even prettig. Allereerst bestond er de grote kans dat je niet meer levend thuis kwam, en daarnaast had het gezin dat je eventueel achterliet moeite om het hoofd boven water te houden op het moment dat je als man op zee zat.²

Lange tijd werd er gedacht dat de mannen die in lage functies aanmonsterden bij de VOC ongehuwd waren. Aan het begin van deze eeuw hebben Manon van der Heijden en Danielle van den Heuvel echter ontdekt dat de zeelieden vaak een gezin achterlieten.³ Gemiddeld duurde het drie tot zeven jaar voordat zeelieden weer terugkeerden naar de Republiek. Een vrouw zat hierdoor lange tijd zonder man en was voor deze periode op zichzelf aangewezen. Ondanks het feit dat de man voor lange tijd niet thuis was, zaten vrouw en eventuele kinderen niet zonder inkomen: mannen die in dienst waren van de VOC konden namelijk drie of vier maanden van hun loon, ook wel gage genoemd, laten uitbetalen aan familie in de Republiek. Het bedrag dat maximaal kon worden overgemaakt lag tussen de 20 en 40 gulden, een vrouw met drie kinderen had echter gemiddeld 195 gulden per jaar nodig om van rond te kunnen komen. De achtergebleven vrouwen moesten dus zelf ook voor inkomsten zorgen.⁴

Afbeelding voorpagina: Jan Steen, 'De burgemeester van Delft en zijn dochter' (1655) *Rijksmuseum Amsterdam* (<https://www.rijksmuseum.nl/nl/search/objecten?q=jan+steen&p=1&ps=12&ii=0#/SK-A-4981,0>)

¹ Archief Delft, Kamer van Charitate, Inv. nr. 1818, nr. 72

² I. van der Vlis, *Leven in armoede. Delftse bedeeden in de zeventiende eeuw* (Amsterdam 2001) 195; M. van der Heijden, 'Achterblijvers: Rotterdamse vrouwen en de VOC, 1602-1750' in: Manon van der Heijden en Paul van de Laar ed., *Rotterdamers en de VOC. Handelscompagnie, stad en burgers, 1600-1800* (Amsterdam, 2002) 184-186, 195-197

³ Van der Heijden, 'Achterblijvers';

D. van den Heuvel, 'Bij uijtlandigheid van haar man'. *Echtgenotes van VOC-zeelieden, aangemonsterd voor de kamer Enkhuizen (1700-1750)* (Amsterdam 2005)

⁴ Van der Heijden, 'Achterblijvers' 190;

A. de Wit, 'Zeemansvrouwen aan het werk. De arbeidsmarktpositie van vrouwen in Maassluis, Schiedam en Ter Heijde (1600-1700)', *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 2 (3) (2005), 70

De baantjes die vrouwen van VOC-vaarders hadden komen overeen met het werk dat door ‘gewone’ vrouwen werd gedaan. Hierbij moet gedacht worden aan spinnen, weven of naaien. Daarnaast waren zeemansvrouwen vaak zielverkoopster⁵; zij ronselden werknemers voor de VOC door hen tijdelijk onderdak en een uitrusting aan te bieden. Via de gage die de zeemannen konden laten uitbetalen in de Republiek, verdienden de vrouwen hun investeringen terug. Dit werk werd vooral door zeemansvrouwen gedaan; doordat hun man voor de VOC werkte konden zij op een snelle en goedkope manier aan goederen voor de uitrusting komen, en daarnaast konden deze vrouwen gemakkelijker met de VOC in contact komen.⁶ Het salaris dat de vrouwen bijverdienden met hun baantje was echter niet in alle gevallen genoeg om van rond te komen. Hierdoor waren de vrouwen aangewezen op de bedeling.⁷

Over de bedeling die de gezinnen van VOC-vaarders ontvingen, is tot nu toe weinig geschreven. Alleen historica Thera Wijsenbeek-Olthuis geeft in haar artikel over de invloed van de VOC op het dagelijks leven in het achttiende eeuwse Delft aan dat er een zware wissel getrokken werd op de sociale instellingen van deze stad doordat er veel gezinnen van VOC-vaarders hulp aanvroegen.⁸ Haar artikel gaat hier verder niet uitgebreider op in. Toch is het van belang om te weten of de VOC invloed heeft gehad op een mogelijke stijging van het aantal hulpvragers bij sociale instellingen. Hieraan kan worden afgelezen of de VOC mogelijk ook negatieve effecten heeft gehad op de zeventiende eeuwse samenleving.

Ik zal proberen een antwoord te vinden op de vraag of gezinnen die gerelateerd waren aan de VOC gemiddeld meer of minder gebruik maakten van de sociale instellingen dan de rest van de bevolking. Hierbij wordt aandacht besteed aan de periode van 1602 tot en met 1620; de tijd waarin de VOC werd opgericht en langzaam uitgroeide tot een goed lopend bedrijf. De VOC had in zes steden in Holland een Kamer: de Kamers van Amsterdam en Middelburg waren het grootst, daarna kwamen de Kamers van Delft, Rotterdam, Enkhuizen en Hoorn. Omdat de omvang van deze scriptie niet groot genoeg is om alle Kamers te bespreken, ligt het voor de hand om aandacht te besteden aan de grootste Kamer. Ik heb echter gekozen voor een focus op de Kamer Delft, omdat de archieven van de sociale instellingen van deze stad het best bewaard zijn gebleven. Daarnaast was het systeem van armenzorg zoals het in Delft vorm had gekregen een uniek systeem: stad en kerk werkten samen, terwijl in de meeste andere steden deze twee los van elkaar verschillende groepen van hulp voorzagen.⁹

Om de hierboven gestelde vraag te kunnen beantwoorden, zal ik eerst kort bespreken bij welke instellingen je aan het begin van de zeventiende eeuw in Delft voor sociale hulp terecht kon. Vervolgens zal er per instelling weergegeven worden hoeveel familieleden van

⁵ Het woord ‘zielverkoper’ is afgeleid van het woord ‘ceel’: de schuldbrief waarmee deze zielverkoopers hun investering bij de VOC konden terugvragen.

⁶ Van der Heijden, ‘Achterblijvers’ 190-194;

M. A. van Alphen, ‘The female side of Dutch shipping: financial bonds of seaman ashore in the 17th and 18th century’, in: J.R. Bruijn en W.F.J. Mörzer Bruyns (eds.), *Anglo-Dutch mercantile marine relations 1700-1850* (Leiden/Amsterdam 1991) 127-128

⁷ Van der Heijden, ‘Achterblijvers’ 195

⁸ T.F. Wijsenbeek-Olthuis, ‘Invloed van de VOC op het dagelijks leven in Delft’, in: H.L. Houtzager e.a. (eds.), *Delft en de Oostindische Compagnie* (Amsterdam 1987), 102

⁹ Van der Vlis, *Leven in Armoede* 48

VOC-vaarders er in welke jaren aanspraak maakten op hulp en hoe dit aantal zich verhield tot het totaal aantal mensen dat bij deze instelling aanklopte. Deze getallen zullen worden verklaard en verbonden aan bijvoorbeeld het inwoneraantal van Delft aan het begin van de zeventiende eeuw. Tot slot zal ik afsluiten met een conclusie.

Ik hoop met deze scriptie bij te kunnen dragen aan het debat over de achtergebleven familieleden en hoe zij het hoofd boven water konden houden wanneer de man voor lange tijd afwezig was. Door dit iets breder te trekken, zal er vooral ook aandacht besteed worden aan de impact op de samenleving. Wanneer de sociale instellingen relatief veel familieleden van VOC-vaarders van hulp voorzagen, dan heeft de VOC misschien niet alleen een positieve, maar ook een negatieve impact gehad op de samenleving in de steden. Arme zorg was in de zeventiende eeuw niet goedkoop en in het geval dat er veel familieleden van VOC-vaarders werden geholpen, dan kan het zijn dat de inkomsten¹⁰ die de VOC met zich meebracht niet voldoende waren om deze armenzorg te bekostigen. Of dit daadwerkelijk het geval is, zal in de loop van deze scriptie moeten blijken.

¹⁰ De VOC was niet aan de steden verbonden, het was immers een particuliere handelsonderneming. De steden en hun inwoners verdienden er echter wel geld aan, doordat er veel werknemers en goederen nodig waren om bijvoorbeeld schepen te bouwen. Daarnaast viel er veel geld te verdienen met bijvoorbeeld het handelen in VOC-aandelen.

1 De sociale instellingen

Armenzorg

In het zeventiende eeuwse Delft waren een aantal belangrijke instellingen actief om het leven van de arme bevolkingsgroep te verlichten. De Kamer van Charitate was hiervan de belangrijkste. Van der Vlis noemt deze instelling ook wel ‘de sociale dienst voor alle Delftenaren.’¹¹ Al vanaf de Middeleeuwen werd er hulp geboden aan degenen die het moeilijk hadden. Voor de Reformatie speelden de Heilige Geestmeesters, die (ondanks dat het woord het je niet zou doen vermoeden) het stadsbestuur vertegenwoordigden,¹² hierbij een grote rol. Na de Reformatie nam de Diaconie van de Gereformeerde Kerk deze taak op zich.¹³ Dat de kerk de armenzorg had overgenomen van de Heilige Geestmeesters betekende niet dat er alleen leden van de Gereformeerde Kerk werden geholpen. Ook niet-gelovigen of mensen die geen belijdenis deden maar wel naar de kerk kwamen, kregen hulp van de Diaconie. Doordat er echter zo veel verschillende groepen geholpen werden, kwam de Diaconie in de problemen met haar financiële middelen.¹⁴

Met de Reformatie was daarnaast aan het eind van de zestiende eeuw steeds meer nadruk komen te liggen op het al dan niet eerlijk verkrijgen van armenzorg. De Staten van Holland wilden tegengaan dat mensen van stad naar stad trokken om in elke stad te profiteren van de zorg, zonder zelf te werken. Daarnaast drongen de Staten van Holland aan op een efficiënte en gecentraliseerde stedelijke armenzorg. Hierdoor werd het idee opgevat om als stad en kerk samen te gaan werken om zo de armenzorg beter te kunnen regelen en controleren. Daarnaast kon op deze manier iets gedaan worden aan de financiële situatie van de Diaconie. Dit leidde in 1597 tot de oprichting van de Kamer van Charitate.¹⁵

Het oprichten van een gezamenlijke instelling zorgde er ook voor dat het stadsbestuur de Diaconie beter kon controleren. Deze controle was immers weggevallen toen de Diaken de taak van het Heilige Geestmeesters overnamen.¹⁶ De Diaconie vond de samenwerking in eerste instantie minder geslaagd; zij wilde haar onafhankelijkheid juist niet kwijtraken. In de periode van 1614 tot 1617 werd de Kamer van Charitate verder aangepast zodat de verschillen tussen stadsbestuur en Diaconie geheel werden weggenomen. Beide groepen kregen evenveel invloed in het bestuur: er werden zes Diaken en zes Meesters van Charitate aangesteld.¹⁷

De Kamer van Charitate werkte volgens het subsidiariteitsprincipe: er werd alleen hulp geboden als er geen andere mogelijkheid meer was om financieel rond te komen. Daarnaast was de bedeling die de armen kregen niet genoeg om van te leven; het was enkel bedoeld als

¹¹ I. van der Vlis, ‘Armenzorg in de zeventiende eeuw’, *Delfia Batavorum Jaarboek* (1997) 33

¹² D. Wijbenga, *Delft, een verhaal van de stad en haar bewoners. Deel 2, Van 1572 tot het jaar 1700* (1986 Rijswijk) 76

¹³ Van der Vlis, *Leven in armoede* 35

¹⁴ *Ibidem* 36

¹⁵ Van der Vlis, *Leven in armoede* 37-38;

Wijbenga, *Delft* 78;

Van der Vlis, ‘Armenzorg in de zeventiende eeuw’ 27

¹⁶ Wijbenga, *Delft* 76

¹⁷ Wijbenga, *Delft* 81;

Van der Vlis, *Leven in armoede* 39

aanvulling op andere inkomsten.¹⁸ Toch klopten er veel mensen aan voor deze extra hulp. Er werd vooral hulp geboden aan armen die niet in een instelling woonden en hun eigen huis hadden. De Kamer van Charitate gaf echter ook hulp aan mensen die in bijvoorbeeld het Leprozenhuis lagen.¹⁹

De bedeling die men ontving werd elk half jaar, in april en november, gecontroleerd. Wanneer de financiële omstandigheden van een gezin verbeterd waren, doordat kinderen oud genoeg waren om ook te kunnen werken, of omstandigheden verslechterd waren doordat leden van het gezin juist niet konden werken door bijvoorbeeld ziekte, werd besloten of de bedeling omhoog of omlaag moest, of misschien zelfs wel geheel afgeschaft kon worden. Daarnaast konden gezinnen alleen in de winter hulp nodig hebben omdat bepaalde beroepen in deze maanden niet konden worden uitgeoefend of omdat gezinsleden vaker ziek waren in deze periode.²⁰

Wezenzorg

De Heilige Geestmeesters hielden zich in de Middeleeuwen niet alleen bezig met armenzorg, al vanaf de dertiende eeuw behoorde de zorg voor weeskinderen ook tot hun taken. Vóór de Reformatie werden weeskinderen zo veel mogelijk in andere gezinnen geplaatst, mede omdat er nog geen centrale plaats was waar de Heilige Geestmeesters veel kinderen konden verzorgen. Dit systeem kan worden vergeleken met de huidige pleeggezinnen. Na de Reformatie veranderde er ook het een en ander in de zorg voor weeskinderen. Allereerst hielden de Heilige Geestmeesters zich niet langer bezig met de armenzorg, waardoor zij zich volledig op de zorg voor weeskinderen konden richten. Daarnaast kwam in 1578 het gebouw van het voormalige Sint Barbaraklooster vrij, waar de Geestmeesters van het stadsbestuur een weeshuis in mochten stichten. Dit zorgde ervoor dat in datzelfde jaar het Nieuwe of Gereformeerde Weeshuis werd opgericht. De Heilige Geestmeesters zorgde in het Nieuwe Weeshuis voor zowel de verzorging van de kinderen als het bestuur. Later werden deze taken door respectievelijk de weesvaders en regenten uitgevoerd.²¹

De oprichting van het weeshuis en het overdragen van de taken voor armenzorg aan de Diaconie zorgde ervoor dat de financiële middelen van de Heilige Geestmeesters van nu af aan voor de wezenzorg bestemd waren. De armenzorg moest gefinancierd worden uit collectes, die vaak rond kerstmis gehouden werden, en andere openbare middelen. Dit zorgde er mede voor dat de Diaken in financiële problemen kwamen, zoals hierboven beschreven.²²

Vanaf 1579 woonden er in het weeshuis waarschijnlijk 250 tot 300 kinderen. Deze kinderen waren over het algemeen kinderen van het gewone volk: kinderen uit welgestelde

¹⁸ I. van der Vlis, 'Bedeelden over armenzorg in 17^e-eeuws Delft', *Historisch Tijdschrift Holland* vol. 29, nr. 3 (1997) 163;

Van der Vlis, *Leven in armoede* 50

¹⁹ Van der Vlis, *Leven in armoede* 43

²⁰ Van der Vlis, 'Armenzorg in de zeventiende eeuw' 29, 35;

Wijbenga, *Delft* 85

²¹ Wijbenga, *Delft* 77;

A. Hallema, *Geschiedenis van het Weeshuis der Gereformeerden binnen Delft, te Delft* (Delft 1964) 11, 16, 19, 46

²² Wijbenga, *Delft* 77;

Van der Vlis, *Leven in armoede* 38

families werden vaker door overige familieleden opgevangen. De kinderen die werden opgevangen waren wezen, halfwezen of vondeling. Hierbij kon het zijn dat beide ouders ziek, dood of weggelopen waren. Daarnaast kwam het voor dat één ouder ziek of dood was, en de andere ouder weggelopen was, of in het buitenland, een andere stad of de gevangenis zat. In de laatste gevallen ging het vaak om de vader die uit beeld was. Net als bij de Kamer van Charitate werden kinderen van elk geloof geholpen. In alle gevallen was het echter wel van belang dat het kind dat werd opgenomen in Delft of Delftshaven geboren was. Bij vondelingen was het natuurlijk veel lastiger om dit vast te stellen, daarom moesten vondelingen in een van deze steden gevonden zijn. Wanneer dit niet het geval was, ontfermde het weeshuis zich ook niet over het kind.²³

Overige zorg

Naast het Gereformeerde Weeshuis en de Kamer van Charitate waren er ook nog enkele andere instellingen waar men in Delft naartoe kon gaan om hulp te krijgen. Één hiervan was het Gasthuis, waar men naartoe kon gaan bij ziekte. Er werd bij het Gasthuis aangeklopt als verpleging door familie niet (meer) mogelijk was en er geen dokter kon worden betaald. Dit zorgde ervoor dat het Gasthuis en de Kamer van Charitate veelal dezelfde mensen bedienden, ook al hadden ze qua bestuur en financiën niets met elkaar te maken.²⁴

Verder was er ook een instelling voor krankzinnigen: het Dolhuis. Hier werden voornamelijk volwassenen verpleegd. In de tweede helft van de zeventiende eeuw kreeg Delft er ook een aantal werkhuisen bij, voor luie bedelaars en andere mensen die tewerkgesteld moesten worden. Voor mannen was dit het Tuchthuis en voor vrouwen het Spinhuis.²⁵

Voor kinderen was er nog het Meisjesweeshuis. Zoals de naam al doet vermoeden werden hier enkel weesmeisjes opgenomen. Dit weeshuis was in vergelijking met het Gereformeerde Weeshuis zeer klein: er konden maar 18 tot 20 meisjes wonen. Daarnaast werden er alleen volle wezen opgenomen en moesten de meisjes een eigen bed of 25 gulden kunnen inbrengen.²⁶

Naast deze aan kerk en staat verbonden instellingen, kon men ook terecht bij particulieren. Deze instellingen gaven voornamelijk steun aan oudere mensen. Hierbij moet gedacht worden aan hofjes, waar bejaarden met een vermogen verpleegd konden worden.²⁷

Het onderzoek

Bij lang niet alle instellingen die hierboven zijn genoemd, zullen gezinsleden van VOC-vaarders aangeklopt hebben. De particuliere instellingen waren niet geschikt, omdat men daarvoor vermogen moest hebben. In dit onderzoek wordt echter gekeken naar de groep die te weinig geld had. Ook het Meisjesweeshuis zal geen kinderen van VOC-vaarders hebben verzorgd, omdat hier alleen volle wezen werden aangenomen. Wanneer de vader voor langere

²³ Wijbenga, *Delft* 92-94;

Hallema, *Geschiedenis van het Weeshuis* 113-114;

Van der Vlis, *Leven in armoede* 44

²⁴ Van der Vlis, *Leven in armoede* 45

²⁵ Ibidem 45-46

²⁶ Van der Vlis, *Leven in armoede* 45;

Wijbenga, *Delft* 90

²⁷ Van der Vlis, *Leven in Armoede* 46

periode naar Azië voer, waren de kinderen halfwezen. Instellingen zoals het Dolhuis en de werkhuizen zijn in dit onderzoek ook niet meegenomen, omdat je hier niet terecht kwam wegens gebrek aan geld, maar wegens krankzinnigheid of luiheid.

De laatst genoemde instelling waar geen verdere aandacht aan besteed zal worden, is het Gasthuis. Het zou heel goed kunnen dat vrouwen van VOC-vaarders hier zijn opgenomen in de periode dat zij zelf ziek waren en dat hun man in Azië was, maar helaas beginnen de archieven waarin de verpleegden zijn bijgehouden pas in het jaar 1736.²⁸ Aangezien dit onderzoek over de periode van 1602 tot 1620 gaat, zijn deze gegevens op dit moment dus niet bruikbaar.

Aan het Gereformeerde Weeshuis en de Kamer van Charitate zal ik wel verdere aandacht besteden. De archieven van beide instellingen lopen vanaf of zelfs vóór de onderzochte periode. Daarnaast werden in zowel het Weeshuis als de Kamer van Charitate mensen van alle religies geholpen. Het feit dat niet zeker is welke religie VOC-vaarders aanhingen, levert dus geen problemen op. Als laatste bedienden het Weeshuis en de Kamer van Charitate beide een zeer grote groep armen. De kans is daarom groot dat bij deze instellingen ook gezinsleden van VOC-vaarders aanklopten.

²⁸ Het Gasthuis zelf bestaat, net als vele andere sociale instellingen in Delft, wel al sinds de dertiende eeuw.

2 Het Gereformeerde Weeshuis

De VOC werd opgericht in 1602. Vanaf 1591 zijn er registers van de ingeschreven kinderen in het weeshuis bewaard gebleven, waardoor de gegevens vanaf de oprichting van de compagnie bekend zijn. In de periode van 1602 tot en met 1619 werden in totaal 390 kinderen ingeschreven. De redenen die door de regenten werden opgeschreven over de komst van de kinderen sluiten aan bij de soorten kinderen die we in het hoofdstuk hiervoor ook gezien hebben: in de meeste gevallen waren beide ouders overleden, meerdere malen stond vermeld dat dit in het gasthuis gebeurd was. Soms lag één van de ouders nog in ditzelfde gasthuis, maar was de andere ouder al overleden. Andere redenen die werden genoteerd waren het feit dat de kinderen te vondeling waren gelegd of dat de kinderen door hun ouders verlaten waren. Dit lijkt op hetzelfde neer te komen, maar waarschijnlijk werden vondelingen daadwerkelijk ergens neergelegd en bleven kinderen die verlaten waren achter in hun huis en werd het Weeshuis hier door familie of burens op attent gemaakt.

De voor dit onderzoek belangrijke notities gaan over het feit dat de moeder van de kinderen overleden, ziek of weggelopen was, en dat de vader vanwege zijn werk (tijdelijk) niet voor zijn kind of kinderen kon zorgen. In tabel 1 staan de beroepen die deze vaders hadden weergegeven, evenals het aantal maal dat deze beroepen als reden voor de inschrijving genoteerd stonden. Uit de tabel kunnen we aflezen dat maar in 8 van de 390 gevallen beroepen naar voren komen die mogelijk iets met de VOC te maken hebben gehad. Zoals ook te zien valt, is echter van geen van deze acht gevallen met 100% zekerheid te zeggen dat de vader ook daadwerkelijk voor de VOC werkte. Er werd namelijk niet met zo veel woorden genoteerd dat de vaders voor de Verenigde Oostindische Compagnie werkzaam waren. Toch ben ik van mening dat de kans aanwezig is dat de acht gevallen iets te maken hadden met de VOC.

Beroep vader	Aantal
Naar Oost Indië	-
<i>Percentage Oost Indië</i>	0%
Schipper	1
Stuurman	2
Varend gesel	1
Soldaat	3
Dienende onder de compagnie van Cornel Veer	1
<i>Percentage overige beroepen</i>	2,1%
Totaal aantal ingeschreven kinderen	390

Tabel 1: Beroep vader van ingekomen kinderen in het Gereformeerde Weeshuis, in de periode van 1602-1619²⁹

²⁹ Archief Delft, Weeshuis der Gereformeerden te Delft, Inv. nr. 975

In het geval van de schipper en stuurmannen kunnen de mannen zowel in de binnenvaart of visserij als voor de VOC gewerkt hebben. Wanneer de mannen echter in de binnenvaart of visserij werkzaam waren, zal dit waarschijnlijk voor veel kortere tijd geweest zijn dan wanneer de mannen voor de VOC werkte, of de mannen waren in ieder geval voor kortere periodes van huis. De vraag is of een man die voor een periode van een aantal weken, zolang als mannen in de binnenvaart of visserij waarschijnlijk van huis waren, zijn kind naar het Weeshuis bracht. Het is waarschijnlijker dat voor zo'n korte periode de kinderen werden ondergebracht bij familie of burens. Van der Vlis geeft aan dat er in de zeventiende eeuw vaak eerst geprobeerd werd om hulp te krijgen van familie of burens, voordat men naar de sociale instellingen stapte.³⁰ Het is dus aannemelijker dat mannen eerst bij hun burens en familieleden langs gingen. Wanneer de vader echter voor de VOC naar Azië voer, dan is de kans groter dat er wel bij het weeshuis werd aangeklopt. Zoals we al eerder gezien hebben duurde het gemiddeld drie tot zeven jaar voor je als zeeman weer in de Republiek aankwam. Wanneer familie of burens het zelf ook niet breed hadden, zal het een grote impact op het gezin hebben gehad als er voor een periode van drie tot zeven jaar een extra mond bij kwam om te voeden. Hierdoor is het aannemelijk dat kinderen van VOC-vaarders eerder naar het weeshuis werden gebracht, dan dat zij bij familie of burens kwamen te wonen. We moeten er echter wel rekening mee houden dat het niet uitgesloten kan worden dat kinderen voor zo een lange tijd toch bij familie of burens werden ondergebracht.

Voor het beroep van 'varend gesel' geldt eigenlijk hetzelfde als voor de beroepen van schipper en stuurman. De mannen kunnen zowel in de binnenvaart of visserij als voor de compagnie gewerkt hebben. En net als bij de schipper en stuurman is de kans groter dat het kind in het weeshuis terecht kwam als de vader voor een lange periode afwezig was omdat hij naar Azië voer, dan wanneer hij voor relatief korte tijd weg was. Er komt echter bij dat Van der Vlis aangeeft dat mannen die bekend stonden als varend gesel ook vaak voor de VOC of WIC (West Indische Compagnie) werkten.³¹ De WIC was in de onderzochte periode nog niet opgericht, dit gebeurde pas in 1621, dus daarmee zou deze varend gesel voor de VOC gewerkt kunnen hebben.

Dit brengt ons bij de drie soldaten die in deze periode hun kind naar het Weeshuis hadden gebracht. Voor deze soldaten geldt volgens Van der Vlis, net als voor de 'varend gesellen', dat mannen die als soldaat voor de compagnie voeren zich alleen als soldaat lieten omschrijven.³² Wanneer mannen bij hun beroep soldaat lieten noteren kan dit echter ook wijzen op een baan bij het leger. Bij twee van de drie kinderen werd echter genoteerd dat hun vader soldaat onder de compagnie was³³, waarmee de kans al weer toeneemt dat de mannen voor de VOC werkten in plaats van voor het staatse leger.

In 1614 vestigde de Noordse Compagnie, die zich richtte op de walvisvaart, een kantoor in Delft.³⁴ De man die omschreven staat als 'dienende onder de compagnie van

³⁰ Van der Vlis, 'Bedeelden over armenzorg' 169

³¹ Van der Vlis, *Leven in armoede* 194

³² Ibidem 194

³³ Archief Delft, Weeshuis der Gereformeerden te Delft, Inv. nr. 975 p217vo en p218ro

³⁴ Van der Vlis, *Leven in armoede* 195

Cornel Veer³⁵ zou hiermee in theorie ook voor deze compagnie gewerkt kunnen hebben. Het meisje waarvan de vader deze beroepsomschrijving kreeg werd echter in 1604 bij het weeshuis ingeschreven, waardoor deze mogelijkheid vervalt. De hiervoor genoemde soldaten die voor de compagnie werkten kunnen echter wel bij de Noordse Compagnie gediend hebben, omdat de kinderen van deze vaders in 1614 bij het weeshuis werden ingeschreven.³⁶

Een laatste kanttekening die geplaatst moet worden bij de aantallen genoemd in tabel 1 komt van Hallema. Zij beschrijft in haar geschiedenis van het Weeshuis dat ook kinderen van VOC-vaarders tijdelijk onderdak kregen in het weeshuis. Hierbij haalt zij voorbeelden aan uit 1635 en 1638, waarbij duidelijk omschreven staat dat de vader tijdelijk het land uit was omdat hij voor de Compagnie naar Oost-Indië was gevaren.³⁷ Het Weeshuis hield in de administratie dus wel degelijk bij of kinderen van VOC-vaarders afkomstig waren. Hallema wijst namelijk op het feit dat er vaak afspraken werden gemaakt met de desbetreffende VOC-vaarder over het ontvangen van gage, waar ook gezinnen aanspraak op konden maken zoals we al eerder zagen, voor de verzorging van het kind.³⁸ Dat de vaders in de onderzochte periode niet als zodanig werden omschreven, kan wijzen op het feit dat er geen kinderen van VOC-vaarders in het weeshuis werden opgenomen tussen 1602 en 1619. Het is echter ook mogelijk dat het weeshuis in deze periode nog geen waarde hechtte aan het ontvangen van gage voor het onderhoud van kinderen, al lijkt dit onwaarschijnlijk omdat de Heilige Geestmeesters extra geld voor de verzorging altijd konden gebruiken. Een andere mogelijkheid waarom het pas in latere tijd expliciet naar voren kwam dat een vader voor de VOC naar Azië voer is dat de administratie tot 1620 minder goed werd bijgehouden dan in 1635. Hierdoor zouden gegevens die voor dit onderzoek van belang zijn, niet genoteerd kunnen zijn.

Als we er echter vanuit gaan dat alle 8 kinderen waarvan de vaders in tabel 1 genoemd zijn voor de VOC werkten, dan was maar 2,1% van het aantal ingeschreven kinderen in de periode van 1602 tot en met 1619 in het Weeshuis gekomen doordat hun vader voor de VOC werkte. Dit is een laag percentage, waardoor we kunnen stellen dat de VOC geen grote invloed gehad heeft op een stijgend aantal kinderen in het Weeshuis.

Waar Van der Heijden en Van den Heuvel hebben aangetoond dat VOC-vaarders vaak getrouwd waren en dus een gezin achter lieten, is het mogelijk dat deze mannen wel een vrouw hadden maar geen kinderen; anders zouden er immers meer kinderen in het weeshuis terecht zijn gekomen. Kinderen kwamen echter in het weeshuis als één van beide ouders niet meer in leven was en de andere ouder niet voor ze kon zorgen vanwege ziekte of, in het geval van VOC-vaarders, vanwege werk. Dat er in de eerste zeventien jaar na oprichting van de VOC dus geen kinderen in het Weeshuis werden ingeschreven waarvan expliciet vermeld werd dat de vader naar Oost-Indië voer, kan ook te maken hebben met het feit dat de moeder van deze kinderen nog in leven was en dus zelf voor haar kinderen kon zorgen op het moment dat de man voor langere tijd weg was. Dat dit in veel gevallen waarschijnlijk het geval was zal in het volgende hoofdstuk blijken als we de gegevens uit de registers van de Kamer van Charitate gaan bekijken.

³⁵ Het is helaas niet duidelijk geworden wie deze Cornel Veer was. Archief Delft, Weeshuis der Gereformeerden te Delft, Inv. nr. 975 p152ro

³⁶ Archief Delft, Weeshuis der Gereformeerden te Delft, Inv. nr. 975 p217vo en p218ro

³⁷ Hallema, *Geschiedenis van het Weeshuis* 132-133

³⁸ *Ibidem* 132-133

3 De Kamer van Charitate

Gewone bedeling

De Kamer van Charitate werd opgericht in 1597, maar helaas zijn de inschrijvingen van bedeelden niet vanaf dit jaartal bewaard gebleven. De gewone bedeling, die tot 1627 plaatsvond op vrijdag en zaterdag, werd bijgehouden in bedienboeken die bewaard zijn gebleven vanaf 1616. Door de samenwerking tussen het stadsbestuur en de kerk, zoals we in het eerste hoofdstuk hebben gezien, werd er onderscheid gemaakt tussen gelovigen en niet-gelovigen. De leden van de Gereformeerde kerk konden op zaterdag hun bedeling ophalen, terwijl de mensen van andere geloven op vrijdag moesten komen.³⁹

De gewone bedeling bestond uit rogge- of tarwebrood, dit was afhankelijk van de gezinssamenstelling. Oudere mensen of gezinnen met jonge kinderen kregen vaker tarwebrood omdat dit lichter verteerbaar was. Daarnaast kregen de gezinnen vaak een bepaald bedrag aan geld. In de winter werd er daarnaast nog turf uitgedeeld.

Vrijdag

In tabel 2 zijn de beroepen van de echtgenoot of reden van bedeling weergegeven van de op vrijdag bedeelden in de periode van 1616 tot en met 1620. Het eerste dat opvalt aan de gegevens is het feit dat, in tegenstelling tot de gegevens van het Gereformeerde Weeshuis, in elk jaar een aantal keer expliciet genoemd is dat de man naar Oost-Indië was gevaren. Van deze mannen kunnen we dus met zekerheid stellen dat zij voor de VOC werkten, aangezien de VOC een monopolie had op de vaart naar Azië.

Beroep/reden van bedeling	Aantal 1616	Aantal 1617	Aantal 1618	Aantal 1619	Aantal 1620
Naar Oost Indië	6	5	3	3	6
<i>Percentage Oost Indië</i>	0,8%	0,6%	0,4%	0,5%	1,1%
Weggelopen	20	17	3	4	9
Soldaat	6	7	9	4	2
Schippersknecht	1	3	5	3	2
Schippersgesel	-	1	-	-	-
Schipper	-	-	1	1	1
Vaerent man	-	-	1	-	-
Schuytvoerder	-	-	-	-	2
Varent gesel	-	-	-	-	2
Zeevaarder	-	-	-	-	1
<i>Percentage Overige beroepen</i>	3,7%	3,5%	2,4%	2%	3,6%
Totaal aantal bedeelden	729	800	807	586	531

Tabel 2: Beroep echtgenoot of reden van bedeling van de op vrijdag bedeelden in de Kamer van Charitate, 1616-1620⁴⁰

³⁹ Archief Delft, Kamer van Charitate, Inv. nr. 1177 t/m 1181, 1387 en 1388

⁴⁰ Archief Delft, Kamer van Charitate, Inv. nr. 1177-1181

Net als bij de vaders van de kinderen in het Weeshuis, zijn er ook een aantal mannen waarvan de vrouw bedeling aanvroeg schipper of varend gesel. Zoals we in het vorige hoofdstuk hebben gezien, kunnen deze mannen voor de VOC gewerkt hebben, maar kunnen ze ook in de binnenvaart of de visserij gewerkt hebben. De kanttekening die ik voor tijdelijke opname in het weeshuis heb gemaakt, geldt voor de bedeling echter niet. Het is nog steeds zo dat gezinnen vaak eerst geprobeerd zullen hebben om hulp te krijgen van familie en burens, maar het zal niet zo geweest zijn dat, omdat de man voor een kortere periode weg was als hij in de binnenvaart of visserij werkte, er geen bedeling werd aangevraagd. Het salaris dat verdiend werd in de visserij of binnenvaart kan namelijk alsnog te laag gelegen hebben om van rond te komen. De vrouwen moesten daardoor aankloppen bij de Kamer van Charitate, ongeacht hoe lang hun man van huis was. Deze mannen kunnen echter ook bij de VOC werkzaam zijn geweest, want doordat er maar 3 maanden loon naar het thuisfront kon worden overgemaakt, zal dit in een aantal gevallen tot een tekort in inkomsten van het gezin hebben geleid.

Ook het beroep van soldaat kwam bij het Weeshuis al naar voren. Hiervoor geldt bij de Kamer van Charitate eveneens dat de man zowel in het leger als voor de VOC gewerkt kan hebben, zoals ik hiervoor beargumenteerd heb.

Beroepen die we in het register van het Gereformeerde Weeshuis nog niet tegenkwamen zijn de beroepen van schippersknecht, schippersgesel, 'vaerent man' en 'schuytvoerder'. Voor al deze beroepen geldt, net als voor de schippers en 'varend gesellen', dat deze mannen zowel bij de VOC werkzaam geweest kunnen zijn als in de binnenvaart of visserij.

De laatste reden die genoemd wordt voor het krijgen van bedeling is het feit dat de man was weggelopen. Dit hoeft niet meteen te betekenen dat de man naar Azië was vertrokken. In de meeste gevallen zal de man naar een dorp in de buurt zijn vertrokken. Wijsenbeek-Olthuis geeft in haar artikel echter aan dat lang niet alle mannen het een probleem vonden dat zij voor zo een lange tijd van huis waren wanneer zij bij de VOC aanmonsterden. Wanneer een huwelijk niet goed liep in de zeventiende eeuw was het niet geaccepteerd om als man en vrouw van elkaar te scheiden. Er kon overspel gepleegd worden met een andere partner, maar dit zorgde vaak voor een slechte naam. Daarom was weggelopen een optie, op deze manier kon een vrouw naar eer en geweten zeggen dat zij niet wist waar haar man verbleef en de man kon op een andere plaats een nieuw bestaan opbouwen. Mannen waren echter niet de enigen die wegliepen: ook vrouwen namen soms de benen. Wijsenbeek-Olthuis geeft aan dat mannen ook voor de VOC gingen werken, om op deze manier op een geaccepteerde manier hun vrouw te verlaten.⁴¹ Het is hierdoor goed mogelijk dat de mannen die als 'weggelopen' genoteerd stonden, bij de VOC werkten. Wanneer zij hun vrouw niet op de hoogte brachten van hun plannen, konden deze bij de Kamer van Charitate natuurlijk niets anders vertellen dan dat hun man was weggelopen.

Uit de inventaris van het archief van de Kamer van Charitate blijkt dat er ook een register is bijgehouden van gezinnen van soldaten of schepelingen die bedeling aanvroegen. Hier kunnen ook de familieleden van VOC-vaarders onder vallen. Deze mensen kregen op maandag bedeling. Dit register begint echter pas vanaf 1692. Het kan zijn dat de

⁴¹ Wijsenbeek-Olthuis, 'Invloed van de VOC' 103

bedienboeken van eerdere jaren niet bewaard zijn gebleven, al is dit niet aannemelijk, omdat er anders geen gezinnen van VOC-vaarders in de hierboven beschreven bedienboeken waren vermeld. Het is niet helemaal duidelijk waarom de bedeling op maandag pas vanaf 1692 plaatsvond, maar misschien komt dat door het feit dat er in de eerste negentig jaar van de bestaansperiode van de VOC in Delft te weinig familieleden van VOC-vaarders aanspraak maakten op bedeling om daar een aparte bediendag voor in te richten. Dit kan dus wijzen op het feit dat de wissel die getrokken werd op de Kamer van Charitate in de onderzochte periode relatief klein was. Als er daadwerkelijk veel familieleden van VOC-vaarders hadden aangeklopt, dan zal er waarschijnlijk eerder een aparte bediendag zijn ontstaan.

Wanneer we kijken naar de percentages van de armen die op vrijdag bedeling kregen in de verschillende jaren valt te zien dat in 1616 0,8% van de mannen van de bedeeden met zekerheid voor de VOC werkten. Van 3,7% is dit niet met zekerheid te zeggen. Voor 1617 liggen beide percentages nog lager: 0,6% werkte voor de VOC, voor 3,5% is dit niet met zekerheid te zeggen. Voor het jaar 1618 vallen beide percentages weer lager uit: slechts 0,4% van het totaal aantal bedeeden in dat jaar had een man die in Oost-Indië zat. Ook het percentage waarvan dit niet met zekerheid te zeggen is, is in 1618 beduidend lager dan in de andere jaren, namelijk 2,4%. In 1619 stijgen de percentages weer iets: 0,5% ging met zekerheid naar Oost-Indië en voor 2% bestaat de mogelijkheid dat zij voor de VOC werkten. De hoogste percentages vinden we in het jaar 1620, waar 1,1% van de mannen zeker naar Oost-Indië vertrok of vertrokken was. 3,6% werkte mogelijk voor de VOC.

In totaal werden in de periode van 1616 tot en met 1620 3453 mensen in de bedienboeken bij geschreven. Dit betekent echter niet dat er 3453 keer aan verschillende mensen bedeling werd uitgedeeld: sommige gezinnen maakten meerdere jaren achter elkaar gebruik van de hulp. Voor dit onderzoek heb ik hier echter geen rekening mee gehouden omdat ik kijk naar het aantal keer dat er per jaar bedeling is uitgegeven en niet zo zeer naar het aantal mensen dat van deze bedeling gebruik maakten. Van deze 3453 keer werd er 23 keer melding gemaakt van mannen die voor de VOC werkten. Dit is 0,7%. 105 keer is het mogelijk dat de man voor de VOC werkte, dit geeft een percentage van 3%.

Zaterdag

Op zaterdag werden de mensen van de Gereformeerde Kerk bedeed. Het is opvallend dat de registers van deze zaterdagse bedeling pas beginnen vanaf 1618, terwijl de bedienboeken van de vrijdagse bedeling twee jaar eerder al beginnen. Verder is op het eerste oog al opvallend dat de boeken die in de onderzochte tijdsperiode vallen, beide twee jaren beschrijven; op voorhand kunnen we dus al stellen dat er minder mensen gebruik maakten van de bedeling op zaterdag dan van de bedeling op vrijdag. Dit valt ook te zien in tabel 3. De beschrijvingen van de op zaterdag bedeeden is ook anders dan de beschrijving van de op vrijdag bedeeden: in het register van zaterdag staat vermeld tot welke kerk de mensen behoorden. Dit kon bijvoorbeeld de Franse Kerk zijn. Daarnaast is van veel mensen exact genoteerd waar zij woonden. Dit kan een reden zijn waardoor er minder nauwkeurig genoteerd werd welk beroep de mannen hadden.

Beroep/reden van bedeling	Aantal 1618	Aantal 1619	Aantal 1619
Naar Oost Indië	-	2	3
<i>Percentage Oost Indië</i>	0%	0,4%	1,2%
Weggelopen	3	6	5
Soldaat	1	4	4
Schipper	1	1	-
<i>Percentage overige beroepen</i>	2,2%	2,1%	3,5%
Totaal aantal bedeeden	224	516	260

Tabel 3: Beroep echtgenoot of reden van bedeling van de op zaterdag bedeeden van de Kamer van Charitate, 1618-1620⁴²

Dat er in vergelijking met de bedeling op vrijdag minder mensen stonden ingeschreven voor de zaterdagse bedeling heeft er waarschijnlijk toe geleid dat er ook minder beroepen van echtgenoten tussen zitten die iets te maken kunnen hebben met de VOC. In 1618 zien we zelfs helemaal geen vermelding van een reis naar Oost-Indië. Er zijn in dit jaar alleen een drietal mogelijke beroepen en redenen voor bedeling die iets te maken kunnen hebben met de VOC. Alle drie de mogelijkheden hebben we al eerder gezien; het gaat om de beroepen van schipper en soldaat en om het feit dat er een aantal mannen was weggelopen. Ik zal niet nogmaals aangeven waarom het aannemelijk is dat deze drie mogelijkheden kunnen wijzen op een dienstverband bij de VOC, dan zou er immers herhaling op treden, maar ik wil nog wel wijzen op het feit dat er meerdere malen aangegeven werd dat een man was weggelopen. Hierbij werd dan echter vaak het beroep van deze man ook vermeld. De man was dan bijvoorbeeld ‘saaiwercker’⁴³ of ‘molenaar’. Van deze gevallen kunnen we dus met enige zekerheid stellen dat zij niet in dienst traden van de VOC, de kans is immers groter dat de mannen hun oorspronkelijke beroep voortgezet zullen hebben op de plek waar zij naartoe waren weggelopen. Er bestaat altijd een mogelijkheid dat de mannen van beroep waren veranderd doordat ze met hun oorspronkelijke beroep niet genoeg verdienden. Hierdoor is de kans aanwezig dat deze mannen toch voor de VOC gingen werken. Deze onzekerheid kan door het ontbreken van gegevens echter niet onderzocht worden en daarom zal ik hier verder geen aandacht aan besteden. Alle weggelopen gevallen, ook degene bij de vrijdagse bedeling, die in de tabellen zijn opgenomen waren niet vergezeld van een beroepsaanduiding. Dit kan er op wijzen dat men geen beroep had en dat de mannen hun heil gingen zoeken bij de VOC. Zeelieden hoefden immers geen opleiding gevolgd te hebben om bij de VOC te mogen werken.

De lijst van de bedeling op zaterdag in 1619 verschilt niet wezenlijk van de tabel in hetzelfde jaar van de vrijdagse bedeling. De beroepen die worden vermeld komen overeen, behalve dat er bij de vrijdagse bedeling nog een schippersknecht tussen staat. Verder komen ook de aantallen van bedeeden overeen: op vrijdag waren het in 1619 in totaal 586 mensen en op zaterdag waren het er 516. Daarnaast zien we dat ook de andere getallen overeenkomen: op vrijdag kwamen 3 gezinnen langs waarvan de man in Oost-Indië zat en 12 gezinnen

⁴² Archief Delft, Kamer van Charitate, Inv. nr.1387 en 1388

⁴³ Saai is een stof

waarbij dit mogelijk het geval was; op zaterdag waren dit respectievelijk 2 en 11 gezinnen. Op dit moment kan ik geen verklaring geven voor deze overeenkomst, zeker niet omdat er in dit jaar een stijging was van het aantal bedeeden op zaterdag, terwijl er een daling was van het aantal bedeeden op vrijdag. Het geeft in ieder geval aan, dat er over het geheel genomen meer mensen in verband gebracht kunnen worden met de VOC als er over het geheel ook meer mensen bedeling kregen. Het aantal VOC-bedeelden en het totaal aantal bedeeden houdt dus verband met elkaar.

Het aantal bedeeden op zaterdag viel in het jaar 1620 weer terug naar 260. Verder zien we dat er in dit jaar geen nieuwe beroepen of redenen van bedeling zijn bijgekomen, waarbij het veel lijkt op de zaterdagse bedeling van 1618, behalve dat hierbij wel een aantal gezinnen waren waarvan met zekerheid te zeggen is dat de man naar Oost-Indië vertrokken was.

Al met al geven de cijfers die in tabel 3 zijn weergegeven de volgende percentages: in 1618 heeft 2,2% van de bedeeden mogelijk voor de VOC gewerkt. In 1619 was dit percentage 2,1%, maar van 0,4% van de bedeeden is zeker dat de man voor de VOC werkte. In 1620 ligt dit percentage iets hoger: van 1,2% is met zekerheid te stellen dat de man voor de VOC werkzaam was, en van 3,5% is het mogelijk.

In totaal maakten exact 1000 mensen op zaterdag gebruik van de bedeling in de periode van 1618 tot en met 1620. Hiervan gingen 5 mannen naar Oost-Indië en 24 mannen hadden een beroep waarvan het mogelijk is dat zij voor de VOC werkten. 0,5% van het totaal werkte dus voor de VOC, en van 2,4% is dit niet met zekerheid te zeggen. Wanneer we dit vergelijken met de percentages van de op vrijdag bedeeden in de periode van 1616 tot en met 1620, waarbij de totaalpercentages respectievelijk op 0,7% en 3% lagen, blijkt dat de verschillen tussen beide dagen toch minder groot zijn dan ik in eerste instantie dacht.

Bijzondere bedeling

Naast de gewone bedeling konden mensen ook aanspraak maken op de bijzondere bedeling. Hierbij kregen de bedeeden over het algemeen extra geld om bijvoorbeeld kleding van te kopen. Deze extra bedeling werd gegeven wanneer de situatie daarom vroeg en was een aanvulling op de gewone bedeling. Ook bij de bijzondere bedeling werd er onderscheid gemaakt tussen mensen van de Gereformeerde Kerk en mensen van andere religies. De mensen van de Gereformeerde Kerk die bijzondere bedeling kwamen ophalen moesten dit, net als de gewone bedeling, op zaterdag doen. De mensen van andere religies konden tot 1627 op maandag terecht. De mensen van andere religies waren daarnaast nog in twee groepen ingedeeld: groep A en groep B.⁴⁴

⁴⁴ Het is niet duidelijk waarom er een verschil werd gemaakt tussen de groepen A en B. In latere periodes kwamen er zelfs nog groepen bij met de aanduidingen D, AB en W. Dit is mogelijk dat deze verschillende groepen zijn ontstaan doordat er anders te veel mensen in één boek geschreven stonden. Ik heb op dit moment echter geen verklaring voor de benaming met ogenschijnlijk willekeurige letters.

Beroep/reden van bedeling	Aantal 1613-1614 Maandag	Aantal 1613-1614 Zaterdag
Naar Oost Indië	-	-
Percentage Oost Indië	0%	0%
Weggelopen	8	6
Soldaat	-	2
Schipper	2	-
Schippersknecht	-	1
Zeeman	1	-
Percentage overige beroepen	3,2%	4,5%
Totaal aantal bedeeden	341	187

Tabel 4: Beroep echtgenoot of reden bedeling van de bijzondere bedeling op maandag en zaterdag bij de Kamer van Charitate, 1613-1614⁴⁵

De bijzondere bedeling staat met meerdere jaren in één boek opgenomen, de boeken die ik voor dit onderzoek geraadpleegd heb, lopen van 1613 tot april 1614, en van april 1614 tot 1621. De overlap van het jaar 1614 komt door de halfjaarlijkse controle die elk jaar werd uitgevoerd, die in hoofdstuk 1 is beschreven.

Bij de bijzondere bedeling van zowel de mensen met het Gereformeerde geloof als degene met een ander geloof zijn geen expliciete meldingen van mannen die voor de VOC naar Oost-Indië zijn gevaren. Wel zijn er een aantal beroepen die mogelijk met de VOC te maken hebben. We zien dat het hier wederom om de beroepen van soldaat, schipper, schippersknecht en zeeman gaat. Daarnaast zijn er ook weer een aantal mannen die zijn weggelopen en waarvan hun beroep niet vermeld staat. Alle in tabel 4 genoemde gevallen van bedeling kunnen aan de hand van hetgeen ik hierboven en in het vorige hoofdstuk besproken heb, in verband worden gebracht met de VOC. Zoals eerder al is aangegeven is het echter niet zeker.

Uit tabel 4 blijkt dat in de periode 1613-1614 in totaal 341 mensen op maandag bijzondere bedeling kwamen ophalen. 11 gezinnen kunnen in verband worden gebracht met de VOC, dit is 3,2%. Op zaterdag kwamen in dezelfde periode 187 mensen bijzondere bedeling ophalen. Hiervan kunnen negen gezinnen in verband gebracht worden met de VOC, wat neerkomt op een percentage van 4,5%.

De gegevens uit de registers van de bedeling van april 1614 tot en met 1621 zijn weergegeven in tabel 5. Wederom is het aantal mensen dat op zaterdag bedeling aanvraag kleiner dan het aantal op maandag. Mede hierdoor is ook het aantal mannen dat voor de VOC gewerkt kan hebben kleiner: zoals we immers inmiddels hebben gezien is er over het algemeen een verband tussen het totaal aantal bedeeden en het aantal aan de VOC gerelateerde bedeeden.

De beroepen van de mannen of de reden van het krijgen van de bedeling, zoals weergegeven in tabel 5, leveren ons twee nieuwe dingen op. Allereerst is er een man die wordt omschreven als ‘vaart ten oorlog’. Het is hierbij mogelijk dat deze man voor het Staatse Leger vocht, maar de mogelijkheid bestaat ook dat hij voor de VOC voer, en eigenlijk beter

⁴⁵ Archief Delft, Kamer van Charitate, Inv. nr. 1814-1816

omschreven had kunnen worden als ‘soldaat’. In de verschillende oorlogen die de Republiek met Engeland heeft gevoerd, zal deze man in ieder geval niet hebben gevochten: de Eerste Engelse Oorlog begon pas in 1652.

De tweede man die een nieuwe omschrijving heeft, is degene die wordt aangeduid als ‘is al vier jaar absent’. Het feit dat de man al vier jaar niet bij zijn vrouw is, kan betekenen dat hij is weggelopen en dat zij duidelijk niet wist waar hij was. Het kan echter ook aangeven dat de man naar Oost-Indië is vertrokken. Dit maakt het aannemelijk doordat er expliciet wordt aangegeven hoe lang de man al van huis is. Zoals ik al eerder heb aangegeven, duurde een reis naar Azië drie tot zeven jaar; deze vier jaar die de man nu afwezig is passen hier perfect binnen. De gegevens van de op zaterdag bedeeden leveren geen nieuwe beroepen op.

Op maandag in de periode van 1614 tot en met 1621 hebben 472 mensen bedeling aangevraagd. Van acht van deze mensen is bekend dat hun man naar Oost-Indië was vertrokken. Dit is 1,7% van het totaal. Van 21 gevallen is niet met zekerheid te zeggen dat de mannen voor de VOC werkten, maar de kans is wel aanwezig. Dit gaat om 4,5% van het totaal. Voor de bedeling op zaterdag in deze periode klopten 238 mensen aan. Twee daarvan hadden een man die voor de VOC werkte en van twee andere is dit niet met zekerheid te zeggen. Beide maken ze 0,8% van de totale zaterdag bedeling uit.

Als we beide groepen bij elkaar voegen, valt te zien dat in de periode van 1614 tot en met 1621 in totaal 710 mensen bijzondere bedeling kregen. 1,4% hiervan had een man die werkte voor de VOC en bij 3,2% was dit mogelijk het geval. Wanneer we de periode van 1613 tot 1614 hier ook bij rekenen, levert dit de volgende cijfers op: in totaal kregen in de periode van 1613 tot 1621 1238 mensen bijzondere bedeling. Hiervan is met zekerheid te zeggen dat van 0,8% van de gezinnen de man voor de VOC werkte. Van 1,9% van de gezinnen is dit niet met zekerheid te zeggen.

Beroep/reden van bedeling	Aantal 1614-1621 Maandag	Aantal 1614-1621 Zaterdag
Naar Oost Indië	8	2
Percentage Oost Indië	1,7%	0,8%
Weggelopen	12	2
Soldaat	3	-
Schipper	2	-
Schippersgezel	1	-
Schippersknecht	1	-
Vaart ten oorlog	1	-
Is al vier jaar absent	1	-
Percentage overige beroepen	4,5%	0,8%
Totaal aantal bedeeden	472	238

Tabel 5: Beroep echtgenoot of reden bedeling van de bijzondere bedeling op maandag en zaterdag bij de Kamer van Charitate, 1614-1621⁴⁶

⁴⁶ Archief Delft, Kamer van Charitate, Inv. nr. 1817 en 1818

Ik ben ervan uitgegaan dat alle personen die in de boeken van de periode 1614 tot 1621 beschreven staan, alle jaren bedeling kregen. De boeken zijn namelijk niet per jaar ingedeeld, maar per bedeelde. Het is echter mogelijk dat een aantal mensen niet de gehele periode van 1614 tot 1621 bedeling kregen.

De hierboven genoemde cijfers zeggen op het eerste oog nog weinig. Ze lijken relatief laag te zijn, waaruit we de conclusie zouden kunnen trekken dat een baan bij de VOC over het algemeen genoeg opleverde om het gezin van te kunnen onderhouden, waardoor de familie niet bij de bedeling hoefde aan te kloppen. Aan de hand van deze cijfers alleen kan echter nog geen goede conclusie worden verbonden. Eerst moet er gekeken worden naar het aantal inwoners van Delft en het aantal van deze inwoners dat bedeling kreeg. Daarnaast moet ook duidelijk worden hoeveel mannen er van dit inwoneraantal naar Azië vertrokken. Wanneer deze gegevens bekend zijn, kunnen we pas echt iets zeggen over de invloed van de VOC op de sociale instellingen in Delft.

4 De werkelijke invloed op de sociale instellingen

Inwoneraantal

Het inwoneraantal van een stad is voor de zeventiende eeuw lastig te bepalen, doordat er geen goede bevolkingsadministratie werd bijgehouden zoals we dat tegenwoordig kennen. Soms werden er echter wel tellingen gehouden om bijvoorbeeld de hoogte van de te innen belasting te kunnen bepalen. Een telling die gehouden werd in de onderzochte periode is mij op dit moment niet bekend, maar vlak na de onderzochte periode, namelijk in 1622, is wel een telling gehouden. Met deze telling werd het hoofdgeld dat elke stad moest betalen bepaald. Elke stad in Holland moest één gulden per inwoner afdragen om het leger en de financiën van het gewest op orde te kunnen brengen. Om dit hoofdgeld te berekenen moesten natuurlijk de inwoneraantallen van de verschillende steden bekend zijn.⁴⁷

De gegevens van de telling uit 1622 zijn verzameld en weergegeven door Van Dillen. Hij geeft aan dat de telling niet de volledige bevolking van de steden weergeeft. Het is zeer waarschijnlijk dat er een aantal bewoners aan de telling ‘ontkomen’ is, aldus Van Dillen. Hij is echter van mening, in tegenstelling tot anderen, dat de telling in grote lijnen correct is geweest omdat de financiële situatie van het land ervan afhing en de telling daarom met veel precisie zal zijn uitgevoerd.⁴⁸ Dit in het achterhoofd houdend kunnen we ervan uitgaan dat de cijfers die voor de stad Delft genoteerd zijn redelijk zullen kloppen. Deze cijfers kunnen dan ook gebruikt worden in dit onderzoek. Doordat de telling daarnaast iets lager zal zijn uitgevallen dan het in werkelijkheid was, compenseert het de mogelijke bevolkingsstijging die in de eerste helft van de zeventiende eeuw gaande was. Dit onderzoek gaat over de periode van 1602 tot en met 1620, en de telling van 1622 zou hiermee net buiten de onderzochte periode vallen. Doordat de telling lager is uitgevallen, zullen de cijfers toch ongeveer overeenkomen met het bevolkingsaantal in deze achttien jaar.

Voor Delft staan 22.769 inwoners genoteerd. In heel Holland is het inwoneraantal op 671.675 vastgesteld, dus 3,4% van de inwoners van Holland woonde in Delft. Hiermee kunnen we stellen dat Delft een kleine stad was. Wanneer we dit inwoneraantal vergelijken met Amsterdam, dat volgens de telling 104.932 inwoners had, valt dit nog meer op: in Amsterdam woonde 15,6% van de totale bevolking van Holland.⁴⁹

Over het percentage van de inwoners dat hulp kreeg zijn de meningen verdeeld. Van der Vlis zegt aan de ene kant dat 15% van de inwoners in het zeventiende eeuwse Delft bij een instelling moest aankloppen voor hulp.⁵⁰ Wijbenga geeft echter aan dat rond 1600 een derde van de bevolking in Delft hulp nodig had.⁵¹ Bij de schatting van Van der Vlis is het niet helemaal duidelijk of deze over de eerste helft of over de tweede helft van de zeventiende eeuw gaat. Het kan zelfs ook nog zijn dat het een gemiddelde voor de gehele zeventiende eeuw is. Daarnaast moeten we er rekening mee houden dat de percentages een gemiddelde van verschillende jaren weergeven. Zoals we immers in de voorgaande hoofdstukken hebben gezien, verschilde het aantal bededen per jaar. Omdat niet duidelijk is welke van de twee

⁴⁷ J.G. van Dillen ‘Summiere staat van de in 1622 in de provincie Holland gehouden volkstelling, medegedeeld door dr. J.G. van Dillen’ in: *Economisch-Historisch Jaarboek* vol. 21 (Den Haag 1940) 167-168

⁴⁸ Van Dillen, ‘Summiere staat’ 170

⁴⁹ Van Dillen, ‘Summiere staat’ 174, 176, 189

⁵⁰ Van der Vlis, *Leven in armoede* 64

⁵¹ Wijbenga, *Delft* 76

historici gelijk heeft, zal er gebruik gemaakt worden van een gemiddelde van deze twee percentages, namelijk 24%. Wanneer we uitgaan van het inwoneraantal dat Van Dillen heeft weergegeven, zouden in de onderzochte periode ongeveer 5465 mensen per jaar hulp hebben gekregen van een sociale instelling.

<i>Jaartal</i>	<i>Aantal mensen</i>
KvC, gv 1616	729
KvC, gv 1617	800
KvC, gv 1618	807
KvC, gv 1619	586
KvC, gv 1620	531
<i>Gemiddelde van KvC, gv</i>	<i>691</i>
KvC, gz, 1618	224
KvC, gz 1619	516
KvC, gz 1620	260
<i>Gemiddelde van KvC, gz</i>	<i>333</i>
KvC, bm 1613-1614	341
KvC, bz 1613-1614	187
Totaal van KvC, bzm 1613-1614	528
KvC, bm 1614-1621	472
KvC, bz 1614-1621	238
Totaal van KvC, bzm 1614-1621	710
<i>Gemiddelde van KvC bzm, 1613-1621</i>	<i>619</i>
Totaal gemiddelde KvC per jaar	1643

Tabel 6: Aantal hulpvragers en gemiddelde aantal hulpvragers van gewone en bijzondere bedeling in de verschillende periodes.⁵² KvC=Kamer van Charitate, g=gewone bedeling, b=bijzondere bedeling, v=vrijdag, m=maandag, z=zaterdag

Als uit de gegevens van de Kamer van Charitate het gemiddelde aantal hulpvragers in de onderzochte periode wordt berekend, komt naar voren dat per jaar gemiddeld 1643 mensen bij deze instelling aanklopten. De gegevens aan de hand waarvan dit berekend kan worden, staan vermeld in tabel 6. De Kamer van Charitate was echter niet de enige instelling waarbij armen konden aankloppen. Het was wel de grootste instelling. Dit valt te zien aan het gemiddelde aantal mensen dat daar per jaar voor hulp aanklopte: ongeveer 30% van het totaal aantal mensen dat hulp vroeg (5465), deed dit bij de Kamer van Charitate. Dit was 7,2% van het totaal aantal inwoners van de stad Delft. Het weeshuis gaf in de onderzochte periode onderdak aan 390 kinderen. Van deze instelling kunnen we geen gemiddelde per jaar berekenen omdat er in de administratie van het Weeshuis niet per jaar werd opgeschreven hoeveel kinderen er op dat moment in het Weeshuis verbleven. Ik zal daarom nu gebruik

⁵² Archief Delft, Kamer van Charitate, Inv. nr. 1177 t/m 1181, 1387, 1388, 1814 t/m 1819

maken van het gemiddelde aantal kinderen per jaar van 275. Dit aantal is afgeleid aan het aantal kinderen dat volgens Wijbenga in het Weeshuis verbleef.⁵³ 5% van het totaal aantal hulpvragenden verbleef in de onderzochte periode in het Weeshuis. Hiermee verbleef 1,2% van de totale bevolking van Delft in het Weeshuis. Het is aannemelijk dat de andere instellingen in Delft die eerder zijn genoemd, zoals het Gasthuis, het Leprozenhuis en de hofjes rond de 15,6% van de inwoners van Delft hielpen. Daarmee komen we aan de eerder genoemde 24% van de bevolking die armenhulp nodig hadden.

Aantal VOC-vaarders uit Delft

Naast alleen het inwoneraantal is het ook van belang dat bekend is hoeveel mannen er in de onderzochte periode vanuit Delft naar Azië vertrokken. Uit de gegevens die door Bruijn, Gaastra en Schöffner zijn verzameld over de schepen die vanuit de Republiek naar Azië vertrokken, kunnen we dit afleiden.⁵⁴ Er zijn alleen twee nadelen verbonden aan deze gegevens: van lang niet alle uitgevaren schepen zijn de gegevens over bemanningsaantallen bewaard gebleven. Hierdoor ontstaan er een aantal gaten in de gegevens. Tevens is het niet zeker dat alle mannen die voor de Kamer Delft uitvoeren hier ook daadwerkelijk vandaan kwamen en dus een gezin achterlieten in Delft. Toch kunnen er conclusies getrokken worden uit de gegevens in tabel 7.

<i>Jaartal</i>	<i>Schip</i>	<i>Aantal mensen</i>
1602	Eendracht	?
1603	-	-
1604	-	-
1605	Eendracht	?
	Geünieerde Provinciën	100
1606	-	-
1607	Delft	200
1608	-	-
1609	-	-
1610	-	-
1611	-	-
1612	-	-
1613	Delft	230
1614	Engel	180
1615	-	-
1616	Hert	?
1617	-	-
1618	Delft	250
1619	-	-
1620	Schiedam	?
	Wapen van Delft	300

Tabel 7: Naam vertrokken schepen en totaal aantal mensen op deze schepen uitgevaren voor de Kamer Delft in de periode van 1602 tot en met 1620⁵⁵

⁵³ Zie 1 De sociale instellingen; Wijbenga, *Delft* 92

⁵⁴ J.R. Bruin, F.S. Gaastra, I. Schöffner (eds.), *Dutch-Asiatic shipping in the 17th and 18th centuries*, Vol. 2, RGP 166 (Den Haag 1979)

⁵⁵ Bruin ea., *Dutch-Asiatic shipping*

Uit tabel 7 blijkt dat er in de periode van 1602 tot en met 1620 in totaal 10 schepen voor de Kamer Delft zijn uitgevaren naar Azië. Van vier van deze schepen is het aantal mensen dat bij het uitvaren van het schip op het schip aanwezig was niet bekend. Verder kunnen we zien dat in de helft van de jaren geen schepen uitvoeren. Dit valt te verklaren door het feit dat Delft een van de kleinere Kamers van de VOC was. Wanneer het aantal schepen dat in de genoemde periode voor Amsterdam uitvoer wordt bekeken, zien we dat dit aantal veel hoger lag: namelijk op 113 schepen.⁵⁶

Het gemiddelde aantal mensen dat in de periode van 1602 tot en met 1620 uitvoer voor de Kamer Delft is 210 per jaar. Om te controleren of het aantal gezinnen van VOCvaarders dat hulp kreeg overeenkomt met de 24% die eerder is genoemd, zal ik het aantal gezinnen waarvan zeker is dat de man voor de VOC werkte en het aantal gezinnen waarvan dit niet met zekerheid te zeggen is, van elkaar onderscheiden.

Uit de gegevens die in de vorige hoofdstukken zijn weergegeven kunnen we het gemiddelde aantal mensen per jaar dat gerelateerd was of mogelijk gerelateerd was aan de VOC berekenen. Deze gegevens zijn weergegeven in tabel 8. In totaal kregen gemiddeld 12 gezinnen hulp van de Kamer van Charitate waarvan we zeker weten dat de man naar Oost-Indië was gegaan. Gemiddeld 59 gezinnen en kinderen kregen in de onderzochte periode hulp van het Weeshuis en de Kamer van Charitate. Van deze groep weten we niet zeker of de man of vader naar Oost-Indië was gegaan. Wanneer we ervan uitgaan dat alleen de gezinnen waarbij expliciet vermeld staat dat de man voor de VOC werkte ook daadwerkelijk voor de VOC werkte, en we de overige groep dus buiten beschouwing laten, dan is te zien dat van de 210 uitgevaren personen 12 gezinnen, of te wel 5,7%, hulp kreeg van de sociale instellingen. Als we ook de groep waarvan niet met zekerheid te stellen is dat de man voor de VOC werkte, meerekenen dan komen we uit op een percentage van 33,8%. Een deel van de 59 gezinnen waarvan we het niet zeker weten, zal echter misschien niets met de VOC te maken hebben gehad. Hierdoor zal het percentage van 33,8% van het gemiddelde aantal gezinnen van uitgevaren mensen dat in de onderzochte periode hulp kreeg dan ook iets te hoog zijn. Hiermee lijkt het aannemelijk dat het percentage van 24% voor het aantal armen dat hulp vroeg in Delft ten opzichte van het totale bevolkingsaantal, ook gold voor het aantal hulpvragende gezinnen gerelateerd aan de VOC ten opzichte van het totaal aantal uitgevaren mensen. Globaal vroeg een kwart van de totale bevolking hulp aan, als ook een kwart van het totaal aantal aan de VOC gerelateerde gezinnen.

⁵⁶ Zie voor de gegevens van uitgevaren schepen en aantal personen op deze schepen op het moment van uitvaren van de andere Kamers de tabellen in de bijlagen.

<i>Jaartal</i>		<i>Aantal</i>
KvC, gv 1616	Zeker	6
	Niet zeker	27
KvC, gv 1617	Zeker	5
	Niet zeker	28
KvC, gv 1618	Zeker	3
	Niet zeker	19
KvC, gv 1619	Zeker	3
	Niet zeker	12
KvC, gv 1620	Zeker	6
	Niet zeker	19
<i>Gemiddelde KvC, gv 1616-1620</i>	<i>Zeker</i>	<i>5</i>
	<i>Niet zeker</i>	<i>21</i>
KvC, gz 1618	Niet zeker	5
KvC, gz 1619	Zeker	2
	Niet zeker	11
KvC, gz 1620	Zeker	3
	Niet zeker	9
<i>Gemiddelde KvC, gz 1618-1620</i>	<i>Zeker</i>	<i>2</i>
	<i>Niet zeker</i>	<i>8</i>
KvC, bm 1613-1614	Niet zeker	11
KvC, bz 1613-1614	Niet zeker	9
Totaal KvC, bzm 1613-1614	Niet zeker	20
KvC, bm 1614-1621	Zeker	8
	Niet zeker	21
KvC, bz 1614-1621	Zeker	2
	Niet zeker	2
Totaal KvC bzm 1614-1621	Zeker	10
	Niet zeker	23
<i>Gemiddelde van KvC bzm 1614-1621</i>	<i>Zeker</i>	<i>5</i>
	<i>Niet zeker</i>	<i>22</i>
Totaal gemiddelde KvC per jaar	Zeker	12
	Niet zeker	51
Weeshuis 1602-1619	Niet zeker	8

Tabel 8: Gemiddelde aantal mensen waarvan zeker en niet zeker is dat de man of vader voor de VOC werkte. KvC=Kamer van Charitate, g=gewone bedeling, b=bijzondere bedeling, v=vrijdag, z=zaterdag, m=maandag⁵⁷

⁵⁷ Archief Delft, Kamer van Charitate, Inv. nr. 1177 t/m 1181, 1387, 1388, 1814 t/m 1819; Vervolg noot 57: Archief Delft, Weeshuis der Gereformeerden te Delft, Inv. nr. 975

Er moet echter nog één kanttekening geplaatst worden bij deze cijfers aan de hand van onderzoek van Van der Vlis. Zij heeft namelijk aangegeven dat mensen in eerste instantie vaak te beschaamd waren om hulp aan te vragen. Het was hierdoor normaler om hulp te vragen bij familie of buren. Daarnaast kwam het ook voor dat mensen wel hulp kregen van bijvoorbeeld de Kamer van Charitate, maar dat dit niet in de bedienboeken vermeld staat. De regenten stopten mensen die bijvoorbeeld geen bedeling durfden aan te vragen af en toe iets toe. Deze groep mensen ontving dus weldegelijk hulp, maar het is alleen zeer lastig terug te vinden in de boeken.⁵⁸ De kans dat dit gebeurde is echter net zo groot voor familieleden van VOC-vaarders als voor de ‘gewone’ hulpbehoevende gezinnen. Er zal hierdoor dan ook geen verschil zijn in de percentages.

⁵⁸ Van der Vlis, ‘Bedeelden over armenzorg’ 169

Conclusie

De zeventiende eeuw bracht veel voorspoed met zich mee, onder andere door de oprichting van de VOC. Sinds een aantal jaar is bekend dat de mannen die bij de VOC aanmonsterden en naar Azië voeren vaak een vrouw en soms ook kinderen achterlieten. Deze achtergebleven gezinnen moesten het hoofd boven water proberen te houden omdat het geld dat de man naar huis kon sturen niet genoeg was om van rond te komen. Door middel van verschillende baantjes konden de achtergebleven vrouwen geld bijverdienen, maar dit leverde niet in alle gevallen genoeg op. In deze scriptie is daarom gekeken naar het aantal gezinnen dat in de periode van 1602 tot en met 1620 in Delft hulp vroeg aan sociale instellingen. Door te kijken naar de verhouding van gezinnen die gerelateerd waren aan de VOC en gezinnen die dit niet waren, is geprobeerd een antwoord te vinden op de vraag of de VOC een negatieve impact heeft gehad op de sociale instellingen.

Er is gebleken dat de zeventiende eeuwse Delftenaren vooral hulp kregen van de Kamer van Charitate en dat wezen, halfwezen en vondelingen bij het Gereformeerde Weeshuis terecht kwamen. Uit de registers van het Weeshuis en de bedienboeken voor normale en bijzondere bedeling van de Kamer van Charitate zijn een aantal beroepen van mannen naar voren gekomen die kunnen wijzen op een dienstverband bij de VOC. Dit waren onder andere zeelieden, schippers en soldaten. Daarnaast is meerdere malen de expliciete verwijzing naar de VOC te vinden, doordat er aangegeven werd dat de man naar Oost-Indië was gegaan. Als laatste werd er daarnaast nog aangegeven dat mannen waren weggelopen, wat ook kan duiden op een dienstverband bij de VOC.

Het totaal aantal hulpvragende Delftenaren in verhouding tot het inwoneraantal kwam uit op ongeveer 24%. Dit gemiddelde percentage is afgeleid van het percentage van Van der Vlis noemde, dit was 15%, en het percentage dat Wijbenga noemde, dit was 33%. De verhouding tussen het aantal mensen dat uitvoer en het aantal gezinnen dat hulp ontving en gerelateerd was aan de VOC kwam rond dit laatste percentage uit. We hebben echter gezien dat dit percentage waarschijnlijk te hoog is, omdat een aantal van de mensen die in deze berekening tot VOC-vaarders gerekend zijn, dit niet geweest zal zijn.

De VOC zal niet voor meer hulpvragers gezorgd hebben. Het percentage hulpvragers ten opzichte van de totale bevolking komt namelijk overeen met het percentage VOC-hulpvragers ten opzichte van het totaal aantal voor de Kamer Delft uitgevaren personen. Hiermee kunnen we stellen dat de levensstandaard van VOC-vaarders en hun gezinnen niet veel verschilde van de gemiddelde levensstandaard van het totaal aantal hulpvragers in de stad Delft in de onderzochte periode. De mensen die toch hulp moesten aanvragen hadden hoogstwaarschijnlijk gewoon pech. Deze gezinnen konden veel zieke gezinsleden hebben of bijvoorbeeld veel jonge kinderen die nog niet konden werken. Hierdoor kon niet iedereen bijdragen aan het inkomen, waardoor er een tekort ontstond. Uit de hiervoor beschreven gegevens hebben we echter kunnen zien dat dit niet per definitie alleen het geval was voor gezinnen van VOC-vaarders: ook bijvoorbeeld molenaars- of lindewerversgezinnen konden de pech hebben dat niet alle kinderen mee konden werken of dat één van de ouders ziek was.⁵⁹ Maertgen Thomasdochter die in de inleiding is aangehaald kreeg waarschijnlijk niet

⁵⁹ Bijvoorbeeld: Archief Delft, Kamer van Charitate, Inv. nr. 1181, nr 553

alleen bedeling omdat haar man voor de VOC voer, maar ook omdat bijvoorbeeld haar drie jonge kinderen nog niet mee konden werken.

Hiermee kunnen we stellen dat de VOC in de onderzochte periode geen negatieve invloed heeft gehad op de sociale instellingen van de stad Delft. Of dit echter voor latere periodes of voor andere steden met een VOC-Kamer ook het geval is, dient verder onderzocht te worden. Het is namelijk goed mogelijk dat in een stad met een grote Kamer, zoals Amsterdam of Middelburg, de percentages anders liggen, doordat er bijvoorbeeld veel meer mensen nodig waren en er dus ook meer gezinnen werden achtergelaten. Het kan echter ook zijn dat in deze steden vooral veel mensen van buiten de stad aanmonsterden, waardoor er minder gezinnen achterbleven en de invloed van de VOC op de sociale instellingen in deze steden dus kleiner was dan in Delft. Daarnaast kan het zijn dat de invloed in latere periodes groter was, doordat de VOC groeide en er hierdoor steeds meer mensen nodig waren die allemaal een gezin achterlieten. De kans dat er in latere periodes meer VOC-gezinnen dan gemiddeld aanklopten bij de sociale instellingen is groot, aangezien Wijsenbeek-Olthuis aangeeft dat de wissel die op de sociale instelling werd getrokken in de achttiende eeuw groot was. Als laatste moet er ook gekeken worden naar de waarde van de hulp die aan de verschillende hulpvragers werd gegeven. Het kan namelijk zijn dat VOC-gezinnen meer geld of brood kregen dan het gemiddelde hulpvragende gezin. Hiermee kunnen er gemiddeld minder VOC-hulpvragers aangeklopt hebben, maar kan deze groep wel meer geld dan gemiddeld hebben gekregen, waardoor de VOC toch een grote wissel heeft getrokken op de sociale instellingen.

Voordat daadwerkelijk iets gezegd kan worden over de invloed van de VOC op de sociale instellingen in de Republiek, zal ook naar deze aspecten gekeken moeten worden. Maar er kan nu in ieder geval gesteld worden dat de impact op de sociale instellingen van Delft in de periode van 1602 tot en met 1620 getalsmatig te verwaarlozen was of in ieder geval qua percentage weinig tot niet verschilde van het percentage hulpvragers ten opzichte van het totale inwoneraantal van Delft.

Bijlagen

A. Aantal mensen vertrokken met de schepen varende voor de Kamer Amsterdam, 1602-1620

Jaar	Schip	Aantal mensen
1602	Hollandia	?
	Maan	?
	Mauritius	?
	Nassau	?
	Ster	?
	Grote Zon	?
1603	Amsterdam	130
	Delft	60
	Duifje	20
	Gelderland	120
	Hof van Holland	70
	Geünieerde Provinciën	130
1604	Gouda	?
1605	Witte Leeuw	104
	Zwarte Leeuw	127
	Mauritius	144
	Middelburg	124
	Nassau	85
	Oranje	148
	Grote Zon	156
	Amsterdam	179
1606	Banda	?
	Bantam	?
	Ceylon	?
	Gouda	60
1607	Gelderland	100
	Amsterdam	140
	Arend	60
	Hollandia	200
	Rode Leeuw met Pijlen	120
	Pauw	60
	Geünieerde Provinciën	160
1608	Medemblik	70
	Hoop	18
1609	Halve Maan	25
1610	Wapen van Amsterdam	110
	Ceylon	55
	Witte Leeuw	100
	Zwarte Leeuw	100
	Gouda	99
	Rode Leeuw met Pijlen	70
1611	Banda	100
	Halve Maan	30
	Grote Aeolus	?

Vervolg 1611	Ceylon Duifje	?
	Gelderland	?
	Groene Leeuw	?
	Rode Leeuw	?
	Grote Maan	?
	Ster	?
	Zon	?
1612	Oranje	?
	Hoop	?
	Geünieerde Provinciën	?
1613	Arend	90
	Witte Valk	90
	Neptunus	?
	Wapen van Amsterdam	250
	Hollandia	250
	Mauritius	250
	Nassau	90
1614	Wapen van Amsterdam	208
	Jager (is gebouwd in Amsterdam, er is niet bekend voor welke Kamer het schip is uitgevaren)	?
	Grote Maan	?
	Meeuwkje	?
	Grote Zon	?
	Witte Beer	?
	Zwarte Beer	?
1615	Bergerboot	
	Zwarte Leeuw	
	Eendracht (hiervan is onbekend voor welke kamer het is uitgevaren)	62 (zeelieden, overige aantal bemanningsleden is onbekend)
	Hoorn (hiervan is onbekend voor welke kamer het is uitgevaren)	22 (zeelieden, overig aantal bemanningsleden is onbekend)
1616	Eendracht	?
	Trouw	?
1617	Eenhoorn	90
	Goede Fortuin	200
	Groene Leeuw	90
	Vosje	225
	Witte Beer	?
	Tijger	?
	Zwarte Beer	100
	Zeewolf	90
1618	Mauritius	250
	Wapen van Haarlem	120
	Dordrecht	250
	Eenhoorn	125

Vervolg 1618	Goede Hoop	250
	Postpaard	100
	Zeelandia	250
1619	Amsterdam	300
	Witte Beer	100
	Eendracht	250
	Goede Fortuin	250
	Vrede	?
	Hollandia	?
	Leiden	?
	Schoonhoven	?
	Mauritius	?
1620	Groningen	?
	Muiden	?
	Weesp	?
	Noord-Holland	?
	Zuid-Holland	?
	Bruinvis	?
	Eenhoorn	?
	Heilbot	?
	Zwarte Beer	120
	Gouda	250
	Naarden	?
	Dordrecht	?
	Haan	?
	Valk	?

Bron: J.R. Bruin, F.S. Gaastra, I. Schöffer (eds.), *Dutch-Asiatic shipping in the 17th and 18th centuries*, Vol. 2, RGP 166 (Den Haag 1979) 14-46

B. Aantal mensen vertrokken met de schepen varende voor de Kamer Middelburg, 1602-1620

Jaar	Schip	Aantal mensen
1602	Ter Goes	?
	Vlissingen	?
	Zierikzee	?
1603	Dordrecht	160
	Zeelandia	120
1604	-	-
1605	Amsterdam	179
	Kleine Zon	76
1606	Ter Veere	?
	Walcheren	?
	Zierikzee	?
1607	Middelburg	200
	Valk	60
	Zeelandia	140
1608	-	-
1609	-	-
1610	Ter Goes	55
	Oranje	100
	Vlissingen	100
	Ter Veere	95
1611	-	-
1612	Zeelandia	?
1613	Middelburg	250
	Zeelandia	250
1614	Vlissingen	250
	Walcheren	220
	Grote Aeolus	?
1615	Dolfijn	?
	Ter Veere	?
1616	Wapen van Zeeland	?
1617	Zierikzee	?
	Dolfijn	80
	Ter Tholen	120
1618	Westfriesland	300
1619	Wapen van Zeeland	250
	Ter Tholen	150
	Walcheren	200
	Zierikzee	?
1620	Middelburg	?

Bron: J.R. Bruin, F.S. Gaastra, I. Schöffer (eds.), *Dutch-Asiatic shipping in the 17th and 18th centuries*, Vol. 2, RGP 166 (Den Haag 1979) 14-46

C. Aantal mensen vertrokken met de schepen varende voor de Kamer Enkhuizen, 1602-1620

Jaar	Schip	Aantal mensen
1602	Maagd van Enkhuizen	?
	Papegaaitje	?
	Hollandse Tuin	?
1603	Enkhuizen	60
	Westfriesland	130
1604	-	-
1605	-	-
1606	Patania	?
1607	-	-
1608	-	-
1609	Hazewind	50
1610	Brak	30
1611	Bantam	110
	Patania	?
1612	-	-
1613	-	-
1614	Enkhuizen	?
1615	-	-
1616	Bantam	?
1617	Postpaard	130
1618	Enkhuizen	200
1619	Wapen van Enkhuizen	?
1620	Alkmaar	?
	Haring	?

Bron: J.R. Bruin, F.S. Gaastra, I. Schöffer (eds.), *Dutch-Asiatic shipping in the 17th and 18th centuries*, Vol. 2, RGP 166 (Den Haag 1979) 14-46

D. Aantal mensen vertrokken met de schepen varende voor de Kamer Hoorn, 1602-1620

Jaar	Schip	Aantal mensen
1602	-	-
1603	Hoorn	130
	Medemblik	50
1604	-	-
1605	-	-
1606	China	?
1607	Hoorn	160
1608	-	-
1609	-	-
1610	-	-
1611	-	-
1612	-	-
1613	Hoorn	230
1614	Oranjeboom	?
1615	Galiasse	?
1616	Westfriesland	?
	Oranjeboom	?
1617	-	-
1618	Hoorn	206
1619	Medemblik	?
	Wapen van Hoorn	?
1620	Purmerend	?
	Hazewind	?

Bron: J.R. Bruin, F.S. Gaastra, I. Schöffer (eds.), *Dutch-Asiatic shipping in the 17th and 18th centuries*, Vol. 2, RGP 166 (Den Haag 1979) 14-46

E. Aantal mensen vertrokken met de schepen varende voor de Kamer Rotterdam, 1602-1620

Jaar	Schip	Aantal mensen
1602	Erasmus	?
	Rotterdam	?
1603	-	-
1604	-	-
1605	Erasmus	143
1606	-	-
1607	Griffioen	60
	Rotterdam	200
1608	-	-
1609	-	-
1610	-	-
1611	-	-
1612	Rotterdam	?
1613	Kleine Aeolus	90
1614	Hert	?
	Morgenster	?
1615	-	-
1616	Gouden Leeuw	?
1617	-	-
1618	Hert	80
1619	Oranjeboom	125
1620	Delft	?
	Oranje	?

Bron: J.R. Bruin, F.S. Gaastra, I. Schöffer (eds.), *Dutch-Asiatic shipping in the 17th and 18th centuries*, Vol. 2, RGP 166 (Den Haag 1979) 14-46

Bibliografie

Ongedrukte bronnen

Archief Delft

Kamer van Charitate (toegangsnummer 447), inventaris nummers 1177, 1178, 1179, 1180, 1181, 1387, 1388, 1814, 1815, 1816, 1817, 1818 en 1819

Weeshuis der Gereformeerden te Delft (toegangsnummer 201), inventaris nummer 975

Gedrukte bronnen

J.R. Bruin, F.S. Gaastra, I. Schöffner (eds.), *Dutch-Asiatic shipping in the 17th and 18th centuries*, Vol. 2, RGP 166 (Den Haag 1979)

Literatuur

Alphen, M.A. van, 'The female side of Dutch shipping: financial bonds of seaman ashore in the 17th and 18th century', in: J.R. Bruijn en W.F.J. Mörzer Bruyns (eds.), *Anglo-Dutch mercantile marine relations 1700-1850* (Leiden/Amsterdam 1991) 125-132

Dillen, J.G. van 'Summiere staat van de in 1622 in de provincie Holland gehouden Volkstelling, medegedeeld door dr. J.G. van Dillen' in: *Economisch-Historisch Jaarboek* vol. 21 (Den Haag 1940) 167-189

Hallema, A., *Geschiedenis van het Weeshuis der Gereformeerden binnen Delft, te Delft* (Delft 1964)

Heijden, M. van der, 'Achterblijvers: Rotterdamse vrouwen en de VOC, 1602-1750' in: Manon van der Heijden en Paul van de Laar ed., *Rotterdamers en de VOC. Handelscompagnie, stad en burgers, 1600-1800* (Amsterdam, 2002) 181-212

Heuvel, D. van den, 'Bij uijtlandigheid van haar man'. *Echtgenotes van VOC-zeelieden, aangemonsterd voor de kamer Enkhuizen (1700-1750)* (Amsterdam 2005)

Vlis, I. van der, 'Armenzorg in de zeventiende eeuw', *Delfia Batavorum Jaarboek* (1997) 27-42

Vlis, I. van der, 'Bedeelden over armenzorg in 17^e-eeuws Delft', *Historisch Tijdschrift Holland* vol. 29, nr. 3 (1997) 161-174

Vlis, I. van der, *Leven in armoede. Delftse bedeelden in de zeventiende eeuw* (Amsterdam 2001)

Wijbenga, D., *Delft, een verhaal van de stad en haar bewoners. Deel 2, Van 1572 tot het jaar 1700* (1986 Rijswijk)

Wijsenbeek-Olthuis, T.F., 'Invloed van de VOC op het dagelijks leven in Delft', in: H.L. Houtzager e.a. (eds.), *Delft en de Oostindische Compagnie* (Amsterdam 1987) 99-117

Wit, A. de, 'Zeemansvrouwen aan het werk. De arbeidsmarktpositie van vrouwen in Maassluis, Schiedam en Ter Heijde (1600-1700)', *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 2 (3) (2005) 60-80